

היבטים לשוניים בפרשת מסעי עד

דקדוקי קריאה בפרשה ובהפטרה ובראשון של דברים

לג ג מֵרַעְמָסֶס: העי"ן בשווא נח והמ"ם אחריה בשווא נע¹
לג ד וּבְאֵלֵהֶם: האל"ף כלל אינה נשמעת
לג ט שְׁתֵּים עָשָׂרָה: לפי ברויאר כך צריכה להיות ההטעמה²
לג יד וְלֹא-הָיָה שָׁם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה
לג יט מִרְתָּמָה: המ"ם בצירי ולא בחירק מפני הרי"ש הבאה אחריה, כלל זה יפה גם בהמשך
לג כב בְּקִהְלָתָהּ: הקו"ף בשווא נח, לעומת זאת בפס' הבא מְקַהֲלָתָהּ הקו"ף בדגש חזק ובשווא נע
לג כט בְּחִשְׁמֹנָה: במלרע
לג לד בְּעִבְרָנָה: במלרע
לג מא בְּצִלְמָנָה: מלרע
לג מה בְּדִיבֹן גֵּד: בְּדִיבֹן מלרע, אין טעם נסוג אחור וכן בפסוק הבא
לג מו דְּבִלְתִּימָה: היר"ד בשווא נח על אף שהיא באה אחרי תנועה גדולה³, וכן בפסוק הבא
לג מט הַיִּשְׁמָת: היר"ד בשווא נח
לג נב כָּל-מְשֻׁפִּיתָם: שי"ן שמאלית
לג נג וַיִּשְׁבְּתָם-בָּהּ: געיה בוא"ו
לג נד אֲשֶׁר-יֵצֵא לוֹ: טעם נסוג אחור ליר"ד
לג נה לְשֹׁכִים: שי"ן שמאלית. וְצָרְרוּ: רי"ש ראשונה בשווא נע ולא בחטף
לד ב אֶל-הָאָרֶץ כְּנָעַן: תיבת הָאָרֶץ בה"א הידיעה
לד ד וְעִבְרָ לָנָה: טעם נסוג אחור לעי"ן
לד ה נַחֲלָה: במלעיל
לד ו זֶה-יֵהְיֶה: היר"ד אינה דגושה, כן הדבר בפסוקים ז וט
לד י שְׁפָמָה: שי"ן ימנית!
לד יא וַיֵּרֶד הַגְּבֹל: השני בפסוק, בזקף קטן ולא ברביע
לד יד הָרְאוּבֵנִי: האל"ף כלל אינה נשמעת, כאילו כתוב 'הרובֵנִי'⁴
לד כ וּלְמִטָּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן: מונח זקף קטן במדויקים⁵
לד כב בֶּן-יִגְלִי: היר"ד בקמץ קטן
לד כח פְּדָהָאֵל: הה"א בשווא נח, יש לקרוא כאילו יש בה מפיק. להבדיל מ"פְּדָהצור" שהה"א נחה ואינה נשמעת
לה ב לְעֹרִים: העמדה קלה בלמ"ד להדגשת הסגול המורה על מיודע
לה ד וּמִגְרָשֵׁי: הרי"ש בשווא נע, אין לחוש לאותם דפוסים אשר ניקדוה בחטף
לה ה אֶלְפִים בְּאַמָּה: טעמים נדירים⁶

¹ יתכן שינוי משמעות אם יקרא עי"ן פתוחה

² תורה קדומה בחלק הדקדוק, בשם מהר"ב (רבי יחיא בשי"ר): 'ספרים אחרים באזלא גרש'. יש בהבדל זה כדי ללמד על טיבו של השווא הבא בראש תיבת שתי-שתיים. הערה: טיבו של השווא הוא במחלוקת מדקדקים ראשונים. ספק אם מן התבונה להכריע כך במחלוקת, או לאמר שבחלק מהפסוקים שי"ן של שתיים בשווא נע, ובחלקם – בשווא נח.

³ כך הדבר כאשר התנועה הגדולה באה בהברה מוטעמת.

⁴ בכתר ארם צובא יש סימן רפי על האלף להראות שהיא אינה נהגית.

⁵ לא מרכא טיפחא אתנח (היידנהיים וקורן)

⁶ גם הניגון שלהם אינו ידוע להרבה. בכתבי היד הסימן של קרני פרה (או פזר גדול) הוא כצורת V מעל האות, משום מה המדפיסים סימנו שתי תלישות. גם סימן זה לתלישא הוא המצאת המדפיסים, בכתבי היד תלישא קטנה היא עיגול

לה ז וְשִׁמְנָה: במלרע

לה יב עֲמָדוֹ: העי"ן בקמץ קטן

לה טז רָצַח הָוָא: געיה בחי"ת, כך הדבר לפי ברויאר, תוכנת הכתר וכן בתורה קדומה⁷

לה כ יִהְיֶה פָּנָיו: הה"א בשווא נח והדל"ת בדגש קל ובחטף קמץ. בְּצִדִּיהָ: הדל"ת בחירק חסר והי"ד

אחריה בדגש חזק וקמוצה, אין לקרוא 'בצדיאה'

לה כח וַיָּשֶׁב בָּהּ: טעם נסוג אחור ליר"ד. וְאַחֲרֵי מוֹת: ואחרי במרכא ולא במקף

לה לג שִׁפְכּוֹ: השי"ן בחולם לא בקמץ חטוף, לכן הפ"ה בשווא נע

לו ב אֶת-אֲדֹנָי צִוָּה ה'..... וְאֲדֹנָי צִוָּה בָּה': בראשון הצד"י בחירק ובשני – בקיבוץ

לו ט מִמָּטָה לְמָטָה: בשתי המילים הטי"ת בסגול

הפטרות מסעי, ירמיהו ב ד-כח, ג ד:

ב ה מָה-מִצָּאוֹ: דגש חזק במ"ם מדין דחיק. וַיֵּלְכוּ הי"ד בטעם מרכא ולא בגעיא; וַיִּהְיֶה לוֹ: הה"א בשווא נח

ב ו לֹא-עָבַר בָּהּ: טעם נסוג אחור לעי"ן

ב ח פָּשְׁעוּ בִי: טעם נסוג אחור לפ"א

ב י כְּתִיבִים: הת"ו בחירק חסר והי"ד אחריה בחירק מלא ודגושה

ב יב וַיִּשְׁעֶרּוּ: שי"ן שמאלית. חָרְבוּ: החי"ת בקמץ חטוף (קטן) והרי"ש אחריה בשווא נח⁸

ב טו לְשִׁמָּה: המ"ם בדגש חזק ובמלרע, מלשון שממה

ב יז תַּעֲשֶׂה-לָּךְ: געיה בת"ו. עֲזָבְךָ: העי"ן בקמץ קטן וכן הוא בהמשך יט

ב יט פָּחַדְתָּ: במלרע, יש לשים לב לא לשכל את תנועות החי"ת והדל"ת

ב כ צָעָה: יש להקפיד על קריאת העי"ן, אחרת זה משנה את המשמעות

ב כא שׁוֹרֵק: שי"ן שמאלית. נִהַפְּכָתָ: הה"א בשווא נח והפ"א אחריה בדגש קל

ב כג מְשַׁרְכָתָ: שי"ן שמאלית

ב כד בַּחֲדָשָׁה: החי"ת בקמץ קטן. יִמְצְאוּנָהּ: הנר"ן בשווא נח והה"א בקמץ, יש לקרוא ימצאונָה

ב כז אֲבִי אֶתָּה: שתי המילים מלעיל⁹, האל"ף של אֶתָּה בפתח. יִלְדְּתָנוּ: (לפי הקרי) הדל"ת בשווא נח, לא בחירק!

לג נד מדפי פרשת השבוע של בר-אילן וְהִתְנַחֲלָתֶם אֶת-הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם
לְרֹב תִּרְבּוּ אֶת-נַחֲלָתוֹ וְלִמְעַט תִּמְעִיט אֶת-נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר-יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרָל
לו יִהְיֶה לְמִטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנַחֲלוּ:

מסעי עד פרופ' יואל אליצור¹⁰: חלוקת הארץ אמורה להתבצע לפי שני עקרונות: לפי מספר האנשים ולפי הגורל. וכאן מתעוררות שלוש שאלות:

מעל האות האחרונה, וגדולה – מעל הראשונה. בספר אם למקרא של ר' שריה דבליצקי נר"ו כתב: "והניגון הוא כמו פזר ותלישא גדולה ותלישא קטנה. מנחת כליל."

⁷ שם בחלק הדקדוק מסביר: 'כל רצח הוא' שבא כאן בענין, יש לקרות תיבת רצח בינוני, לא לעיל ולא לרע' (הכוונה לא מלעיל ולא מלרע). א"ה: אחרי המחילה לא ניתן ליאמר כלל. כל המהות של פתח גנובה היא הוספת פתח במקום שווא נח הברה סגורה בסוף המילה. כלומר "רוצח" על משקל "כותב", המילה היא מלרע אלא שלנוחות הקריאה הוסף פתח לפני הגרונית. מהרי"ץ לשיטתו בענין פשטא במילה כזו, אבל גם בזה דבריו אינם מובנים.

⁸ החי"ת מנוקדת בחטף קמץ בכמה ספרים, בהם כתור ארם צובא. אך אין חטף לפני שווא וגם לא שני חטפים בתחילת מילה. סימן החטף הוא להראות שהחי"ת בקמץ קטן והרי"ש אחריה בשווא נח. כל הפסוק בלשון ציווי החל משמו שְׁמִים [בהפטרות יש לקרא בקמץ חטוף (קטן) ובשווא נח, אך במוסף (שבת ר"ח) חֲרָבָה עִירָנוּ בקמץ רחב ובשווא נע, והמשנה שם (במיוחד בהברה האשכנזית) משנה המשמעות באופן חמור!]

⁹ טעם רביע גרם לנסיגת ההטעמה בתיבה השנייה ולכן המונח בתיבה הראשונה נסוג לאחר.

¹⁰ פרופ' יואל אליצור, אוניברסיטה העברית ירושלים. מאמר קצר זה עובד מתוך סיכומי שיעורים בספר יהושע שלימד אבי מורי פרופ' יהודה אליצור ז"ל בשנים תשכ"ב-תשכ"ג.

א. שני עקרונות יסוד אלה של החלוקה נראים סותרים זה את זה. אם החלוקה היא לפי גודל אוכלוסייה, אין לעשות זאת לפי גורל. גורל מחייב חלוקה שווה, ואז אי אפשר להתאים את החלוקה לגודל האוכלוסייה.

ב. האם נתקיים "לרב תרבה נחלתו"? שטח הנחלה הגדול ביותר היה ללא ספק של מטה מנשה. שבט זה נחל כידוע משני עברי הירדן. נחלתו בעבר הירדן המערבי השתרעה מסביבות שכם עד הכרמל מכאן ועד הגליל. בעבר הירדן המזרחי נפלה בגורלו כל ארץ הבשן רחבת הידיים מן הירמוך צפונה וחלק ניכר של הגליל מן הירמוך דרומה. נחלה עצומה זו שקולה לפחות כנגד שטחם של שלושה-ארבעה שבטים. הנחלה השנייה בגודלה היא לפי האומדן – אשר, שנחל לפי עדות הכתוב בפרק י"ט מנחל שיחור לבנת, שהוא כנראה נחל התנינים, ועד צידון הרחוקה בצפון. הנחלה הקטנה ביותר מבין נחלות השבטים היא ארץ בנימין. נחלת בנימין אינה אלא רצועה צרה המשתרעת מן הירדן במזרח עד סביבות קריית יערים במערב, ומירושלים בדרום עד סביבות בית אל ועפרה בצפון.

נפנה עתה לפרשת פקודי מטות בני ישראל במדבר כ"ו, והנה הפתעה: מנשה השבט העצום נחלתו, הראשון בגודל השטח, הוא השישי בשבטי ישראל במספר אנשיו. אשר, השני בשטח נחלתו, הוא החמישי בשבטים במספרו, ובנימין, שנחלתו היא הקטנה ביותר, הוא השביעי במספר אנשיו. ושוב מלמדת פרשת הפקודים כי דן הוא השני בשבטים במספר אנשיו, ואילו שטח נחלתו הוא מן הקטנים ביותר, כמפורט ביה' י"ט. נמצא אפוא שבניגוד למצוות התורה קשה לראות התאמה כלשהי בין גודל השבט לגודל נחלתו.

ג. שאלה אחרת היא הרמזים בתורה למקומות המיועדים לשבטי ישראל. יעקב אומר בברכתו ליוסף: "וְאָנֹכִי נָתַתִּי לְךָ שְׂכֵם אֶחָד עַל-אֶחָד" (בר' מח:כב), הרי שהוא מרמז שעשכם תהיה בנחלתו על יוסף. על שמעון ולוי הוא אומר: "אֶחָדֶם בְּיַעֲקֹב וְאֶפְיָעַם בְּיִשְׂרָאֵל" (מט:ז), כלומר לא יקבלו נחלה לעצמם. לוי אכן לא שותף בחלוקת הארץ כלל, ואילו שמעון קיבל אמנם נחלה, אלא שהיא הייתה מובלעת בנגב יהודה, ובני שמעון נשארו שבט נודד בעיקר של רועים. אם הנחלות קבועות היו מראש, מה עניינו של הגורל? בדרך כלל נוטים לחשוב שדברי יעקב נאמרו בנבואה לעתיד, וכך כתבו כמה מן הפרשנים הקלאסיים (כגון רש"י לבר' מט:יא, ראב"ע שם פס' א, רד"ק שם פס' ז), ואולם כמה מרמזי העתיד שבתורה לא נתקיימו במציאות. על זבולון נאמר "זָבֻלֹן לְחֹף יָמִים יִשְׁכֵּן וְהָיָא לְחֹף אֲגִיף וְיִרְכָּתוֹ עַל-צִידֹן" (ברכת יעקב, בר' מט:ג): "כִּי שָׁפַע יָמִים וַיִּנָּקֵה" (ברכת משה, דב' לג:ט), אבל במציאות זבולון לא הגיע בשום תקופה לשפת הים. על שפת הים ישב אשר: "אֲשֶׁר יֵשֵׁב לְחֹף יָמִים וְעַל מִפְרָצֵיו יִשְׁכֹּן" (שו' ה:ז): "עַד-צִידֹן רִבְחָה" (יה' יט:כח). דבר זה מלמד שהרמזים הגיאוגרפיים לנחלות שבטי ישראל שבתורה אינם נבואה המתארת את מצב הדברים לאחר חלוקת הארץ אלא תכנית מוקדמת שהתגשמה בדרך כלל אבל לא בכל מקרה.

מה הפתרון לשאלות אלו?

על השאלה הראשונה יש להשיב שהגורל לא היה קובע בעצמו דבר אלא עונה על שאלות קונקרטיות כן או לא, אישור או דחייה של שאלה שהובעה בפירושו. דבר זה ניתן ללמוד מכמה פרשיות בספרי נביאים ראשונים. בתיאור פרשת עכן (יה' ז:יד-יח) נאמר "וַיִּקְרַב אֶת-יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיו", כלומר כל שבט ושבט הוקרב לחוד, ועל כל אחד נשאלה השאלה אם החוטא משבט זה או לא. על כל

השבטים הייתה התשובה שלילית, ועל יהודה חיובית, וכך על המשפחות, בתי האבות והגברים. מעניינת הדגשת הכתוב בפרשת קעילה (שמואל א, כג:י-ב). דוד שואל: "שָׁמַע שָׁמַע עֲבָדְךָ כִּי-מִבְּקֵשׁ שָׁאוּל לְבֹא אֶל-קַעִילָה...הִסְגֵּרְנִי בְּעָלִי קַעִילָה בִּידוֹ הִירָד שָׁאוּל כְּאֲשֶׁר שָׁמַע עֲבָדְךָ". דוד שאל שתי שאלות יחד ולא נענה אלא על אחת: "וַיֹּאמֶר ה' יִרְד". אז חזר ושאל "וַיֹּאמֶר דָּוִד הִסְגֵּרוּ בְּעָלִי קַעִילָה אֹתִי וְאֶת-אֲנָשֵׁי בֵּית-שָׁאוּל" ונענה "וַיֹּאמֶר ה' יִסְגִּירוּ". אין הגורל אומר מה לעשות ואיך או מה יקרה ואיך. הוא רק עונה בחיוב או בשלילה על שאלה ברורה או תכנית פעולה מתוכננת ומוכנה.

א'ה: על שאלות דויד והתשובות שניתנו לו מסביר התלמוד הבבלי ביומא עג (עמ' א-ב) תנו רבנן: כיצד שואלין? השואל פניו כלפי נשאל, והנשאל פניו כלפי שכינה. השואל אומר: ארדף אחרי הגדוד הזה והנשאל אומר: כה אמר ה' עלה והצלח. רבי יהודה אומר: אין צריך לומר כה אמר ה' אלא עלה והצלח, אין שואלין בקול - שנאמר ושאל לו, ולא מהרהר בלבו שנאמר ושאל לו לפני ה'. אלא כדרך שאמרה חנה בתפלטה, שנאמר: וחנה היא מדברת על לבה. **אין שואלין שני דברים כאחד, ואם שאל - אין מחזירין אלא אחד, ואין מחזירין לו אלא ראשון**, שנאמר היסגרו בעלי קעילה בידו הירד שואל וגו' ויאמר ה' ירד. - והא אמרת אין מחזירין אלא ראשון? - דוד שאל שלא כסדר, והחזירו לו כסדר. וכיון שידע ששאל שלא כסדר - חזר ושאל כסדר, שנאמר היסגרו בעלי קעילה אתי ואת אנשי בית שואל ויאמר ה' יסגרו. ואם הוצרך הדבר לשנים - מחזירין לו שנים, שנאמר וישאל דוד בה' לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשיגו ויאמר (ה') לו רדף כי השג תשיג והצל תציל.

גורל יהושע היה אפוא קבלת אישור לתכנית חלוקה מוכנה וכתובה שהוכנה בעום שכל וביסודיות. במשך זמן הכיבוש היו שבטים זריזים שהספיקו להתנחל בשטחים שונים - עבר הירדן המזרחי, יהודה והשומרון. פעולתם החלוצית אושרה, ושאר הארץ חולקה לפי התכנית שהכינו האנשים שמיינה יהושע לשם כך וכתה לאישור אלוהי על ידי הגורל.

כדי להשיב על השאלה השנייה יש לתת את הדעת שבספר יהושע (יה:א-י) נוסף עיקרון שלישי לחלוקה נוסף על גודל השבט והגורל: כתיבת הארץ תחילה ואחר כך חלוקה לפי גורל: "לָכוּ וְהִתְחַלְכוּ בָּאָרֶץ וְכָתְבוּ אוֹתָהּ וְשִׁבוּ אֵלַי וּפָה אֶשְׁלִיךְ לָכֶם גִּזְרִל לִפְנֵי ה' בְּשִׁלְחָה". מה משמעות הדבר? ריבוי ומיעוט בנחלה אינו מכוון לגודל השטח כמות שהוא אלא לאפשרויות ההתנחלות שניתן להפיק מהשטח בהתיישבות, בכלכלה ובניצול הקרקע. נאמר: "לְרֵב תִּרְבֶּה...וְלַמָּעַט תִּמְעָט", אך לא רב ממש ולא מעט ממש. יש שטח מעט שהוא עקול כנגד רב, ויש רב שאינו אלא מעט.

מה הם הגורמים הנוספים? הבה נשתדל להבין מדוע ניתנה למנשה נחלה עצומה כל כך: לעבר הירדן מזרחה קורא הכתוב בספר במדבר **ארץ מקנה**. גלוי וידוע כי שטח המחיה ההכרחי למגדל בקר וצאן גדול פי כמה מן השטח הדרוש לאיכר. אשר למנשה המערבי, הרי יהושע מצווהו "כִּי חָר וְהָיָה-לָךְ כִּי-יַעַר הוּא וּבְרֵאתוֹ" (יהו' יז). שטח של יערות לא נושבים שיש להכשירו לחקלאות בעמל דורות אין למדוד באותה אמת מידה שבה מודדים שטחי חקלאות מוכנים ומעובדים. למה נמל אשר נחלה עצומה? כי רוב נחלתו לא נכבשה בפועל, ככתוב בשופטים פרק א: "וַיֵּשֶׁב הָאֲשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי וַיֵּשְׁבוּ הָאֲרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישוּ".

מתברר שגם למספר הבניינים, המעיינות, הבארות, המטעים וכיוצא באלה הייתה חשיבות עבור החלוקה וגודל השטח. אמור מעתה: חלוקת הארץ הייתה

מלאכת מחשבת מסובכת וממושכת. לא לחינם אמרו חכמים (סדר עולם פרק יא, זבחים ק"ח ע"ב, ערכין יג ע"א) כי שבע שנים חילקו את הארץ.

מעתה מבינים אנו היטב מה תפקידם של האנשים שנצטוו להתהלך בארץ ולכתוב אותה. הייתה זאת משלחת עסיירה בארץ במשך שנים ורשמה כל אותם הפרטים: מעיינות, בניינים, מטעים, מובלעות של נכרים וכו', ולפיהם קבעה כמה יחידות מחיה בכל חבל ובכל נחלה. הוא שנאמר:

וַיֵּלְכוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְרוּ בָאָרֶץ וַיִּכְתְּבוּהָ לְעָרִים לְשִׁבְעָה חֳלָקִים עַל-סֵפֶר וַיָּבֹאוּ אֶל-יְהוֹשֻׁעַ אֶל-הַמַּחֲנֶה שֹׁלָה וַיִּשְׁלַח לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גֹּזֶרֶל בְּשִׁלְחָה לִפְנֵי ה' וַיַּחֲלֶק-שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת-הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּמְחֻלָּקָתָם" (יה' יח:ט-י).

"וַיִּכְתְּבוּהָ לְעָרִים" פירושו הערכת אפשרויות ניצול והתנחלות מבחינה ממשית ומשקית, אדמה ראויה לעיבוד, בניינים קיימים, מטעים וכדומה. משום כך נשלחו שלושה אנשים מכל שבט, כדי שההערכה תהיה מדויקת ובלתי משוחדת.

על השאלה השלישית יש להשיב שהיו בישראל תכניות היוליות עוד מימי בני יעקב על האזורים שיועדו לכל שבט. בעת תכנון חלוקת הארץ הובאו תכניות אלו בחשבון, ומשלחת כותבי הארץ השתדלה להתחשב בהן, אבל לא כולן יכלו להתבצע בפועל מחמת שינויים שחלו, מובלעות נכריות שלא נכבשו, הצפון הרחוק שלא נכבש כלל, היעדר מוטיבציה מספקת בקרב כמה מהשבטים לטרוח בכיבוש ובהורשה, ובעיקר ההתרחבות הבלתי צפויה של ראובן וגד לארץ סיחון שלא הייתה בתכנון הראשוני של חלוקת הארץ.

לה יט אליהוא (הגיגים¹¹) הוא ימית את־הרֹצֵחַ

ההפסק אחרי ימית¹², וקשה. הרי התיבה 'הוא' מיותרת לכאורה, אלא באה להדגשה. כלומר, דוקא הוא. לכן צפוי כי ההפסק יהיה אחרי אותה תיבה 'הוא'. וראה במקומות אחרים שנוספה תיבה להדגשה:

'[כִּי הָיָה] הוּא יַחַנֵּף אֶת־הָאָרֶץ, אֲנִי אֲמַרְתִּי בְּחַפְזִי תִהְיֶה קֶטֶז יֵא וְעוֹד הִרְבֵּה.

לה לג אליהוא (הגיגים) וְלֹא־תַחַנֵּפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ

נראה לענ"ד כי התיבות 'אשר אתם בה' מוטעמות שלא כדין הטעמים.

הרי שתי התיבות אשר אתם קצרות [גם התיבה 'בה'], והיה ראוי להטעים מונח מונח, ועל ידי כך התיבה 'הארץ' היתה מוטעמת פשטא במקום רביע.

ולכן נראה לי כי זאת השגרה מן הפסוק הבא ששם כתוב אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ, שהוא דומה מאד.

לה ב פרשה וטבעה¹³ משה רענן שבת בשבתו מסעי עד

וַנִּתְּנוּ לְלוֹיִם מִנְחָלָת אַחֲזָתָם עָרִים לְשִׁבְתָּ וּמִגְרָשׁ לְעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לְלוֹיִם:

¹¹ <http://www.hagigim.com/phpBB3/viewtopic.php?f=10&t=388>

¹² הערת הרב ד"ר כוכבי: חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעֵד עֲמֵנוּ וּבְעֵד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ בקוראי את דבריו לא יכולתי שלא לקרא בהם ממאורעות השעה.

הוא ימית - את הרצח. ההפסק אחרי ימית, וקשה.

הפסקת ההתישבות אחרי ימית וקסיף, קשה.

זהו יסוד הרוצח.

חזקו ואמצו

¹³ מאמר זה אינו לשוני דקדוקי, אבל לא נמנעתי מהעתיקו.

המונח "מגרש" המופיע בפסוק בו פתחנו מוביל אותנו לעיון בנושא שבו עסקו מאות ספרים ומאמרים, ששמו הפורמאלי הוא "אקולוגיה במורשת ישראל".

מקום חלק

פירש רש"י: "ומגרש - ריווח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר, ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה". נוי העיר הוא "מקום חלק" ומעבר לו שדות וכרמים. על פי ההגדרות המקובלות היום ל"נוי העיר" ספק רב אם היינו מכנים מגרש ריק, ללא גינות ו"ריאה ירוקה" כמקום נאה. במסגרת מצומצמת זו לא אוכל להתייחס לנושא באופן מקיף ואעדיף להציג, על קצה המזלג, היבט מעט "פרובוקטיבי".

הגישה הכללית ל"אקולוגיה במורשת ישראל" טוענת, ובצדק, שהמקרא, חז"ל והפוסקים הביאו בחשבון שיקולים אקולוגיים כחלק ממערכת המצוות וההלכות. כהסתייגות מהסכמה כללית זו, לענ"ד, יש מקום לבדוק (מה שעדיין לא עשיתי באופן יסודי) מהו הרציונאל העומד בבסיס התפיסה האקולוגית במקורות? האם אכן הוא תואם את תפיסת שמירת הטבע של ימינו?

מי במרכז?

מחד גיסא עומדת האקולוגיה האתנוצנטרית ("האדם במרכז") המבוססת על הטענה שהאדם הוא נזר הבריאה, וכל הטבע והחי אמורים לשרת אותו. תפיסה זו מבקשת להגן על הסביבה באמצעות נימוקים תכליתיים הנוגעים לרווחת האדם. אפילו המדרש החביב מאד על ארגוני שמירת הטבע, מהווה עדות לתפיסה אתנוצנטרית: "ר'אזה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו", בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריו" (קהלת רבה פרשה ז). הסכנה העיקרית (אם לא נתייחס להיבטים מוסריים עקרוניים) הטמונה בתפיסה זו היא שמי שמבסס את מחויבותו לשמור על סביבתו מנימוקים תועלתניים לאדם, עלול שלא לשמור על סביבה שלדעתו אינה תורמת לו כמו למשל מדבריות או אוקיינוסים.

מאידך גיסא עומדת האקולוגיה הביוצנטרית (הביוספירה במרכז) המבוססת על תפיסה הפוכה, שלפיה האדם אינו חלק מן הטבע, יצור בין יצורים רבים שלכולם זכות שווה לחיות, להתפתח ולהתקיים. לפי תפיסה זו, להגנה על הטבע יש ערך עצמאי, והיא מחייבת אף בנסיבות שבהן אין היא משרתת בהכרח את האדם. תפיסה זו מהווה אבן יסוד לפעילות ארגונים הנקראים היום בשם (לעיתים בתוספת "צליל זלזול") "ירוקים". במאבקים לשמירת טבע הבולמים פיתוח נתפסים ה"ירוקים" על ידי "כרישי הנדל"ן" כ"נמ"רים" (נודניקים ממדרגה ראשונה). מאבקים אלו מלווים אותנו משנות התש"י המוקדמות (ע"ע ייבוש החולה) ועד ימינו (ע"ע כלובי הדגים בים סוף).

"נוי העיר" בגן הבוטני בירושלים

בהמה דקה

רבים טוענים שניתן למצוא במקורות ביטוי לשתי תפיסות אקולוגיות אלו. כאמור, לא העמקתי בנושא זה די הצורך אך מצאתי כמה מקרים שבהם מחבר התייחס למאמר חז"ל כמבטא את התפיסה הביוצנטרית למרות היותו אתנוצנטרי. הלכה ה"מככבת" לעיתים קרובות בספרות הרלוונטית לנושא זה היא ההלכה המופיעה במשנה (בבא קמא, פ"ז מ"ז): "אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בסוריא ובמדברות שבארץ ישראל...". יש המשתמשים במשנה זו כהוכחה לגישה הביוצנטרית של חז"ל. העיזים המכרסמות את עצי החורש עלולות להכחיד את הסביבה האקולוגית הזאת ולכן יש לאסור את גידולן בא". מהלכה זו משתמע לכאורה שחז"ל ביקשו לשמור על מגוון המינים בחורש מפני רעיית העיזים. לאמתו של דבר האיסור נובע מרציונל שונה לחלוטין כפי שעולה מהברייתא: "ת"ר: אין מגדלין בהמה דקה בא", אבל מגדלין בחורשין שבארץ ישראל, בסוריא אפילו בישוב, ואין צריך לומר בחוצה לארץ. תניא אידך: אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל, אבל מגדלין במדבר שביהודה ובמדבר שבספר עכו..." (בבא קמא, עט, ב).

מעיון בסוגיה ניתן להבין שאין לה ולא כלום עם הלכות "שמירת הטבע" אלא רק הלכות גזל ומצוות ישוב א"י במובן הפוך מ"שמירת טבע". מעניין לציין שדווקא במקומות שבהם קיים הנזק האקולוגי העיקרי על פי ההגדרות הביוצנטריות המקובלות היום, כלומר בשטחים הפתוחים שהם המדבריות והחורשים, שם הרעייה מותרת. ההלכה מתירה לרעות במדבריות, בחורשים וביערות, בלי הגבלה, ואוסרת רק בסמוך לשדות. רוב החוקרים סוברים שרעיית יתר של עיזים היא גורם הנזק העיקרי לחורשים הים תיכוניים. בכך הם מסבירים את היעלמות החורש משטחים רבים וסחיפת קרקע. על פי גישה זו ברור שההיתר לרעות בחורשים אינו מבטא "שמירת טבע". מאידך גיסא קיימת גישה מחקרית הטוענת שלא רק שאין נזק ברעייה בחורש אלא היא חיונית על מנת לשמור על יציבותו בהיבטים רבים. על פי גישה זו היתר הרעייה בחורשים איננו סותר, בהכרח, את תפיסת "שמירת הטבע" המודרנית.

להעמקה ותגובות: במדור "להרחיב" בפורטל הדף היומי (בבא קמא, עט, ב)

לו ה אליהוא (הג'ג'ג') וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנֵי צֹוּה ה' לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחְלָה בְּגֹרֶל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
ההפסק אחרי "ח" – כלומר בתוך הדיבור, שלא לפי הכללים הרגילים לעני"ד.
הרי נהוג לחלק בתוך הדיבור רק כאשר בדיבור יש שני עניינים. וכאן יש רק ענין אחד –
ארוך למדי.
והייתי מצפה לחלוקה רק לפני הדיבור, כלומר אחרי ויאמרו.

היבטים לשוניים תהלים ג

רשימת דקדוקי קריאה במזמור ג

ג א פְּבָרְחוּ הַבִּי"ת בַּקֶּמֶץ חֲטוּף (קטן) וְהַרִ"ש בְּשׁוּא נַח.
ב מָה־רָבּוּ הַמִּילָה רָבּוּ בְּכָל הַמִּקְרָא מַלְרַע.
ג ג יִשְׁוֹעֲתָה הַטַּעַם בַּעֲי"ן מַלְעִיל.
לֹא בְּאַלֹהִים הַטַּעַמִּים כֹּאן הֵם: שְׁלֹשֶׁת קֶטְנָה, עֲלוּי, עֲלוּי. שְׁלֹשֶׁת טַעֲמִים מַחֲבִירִים
ז מְרַבֵּבוֹת: הַבִּי"ת הָרֵאשׁוֹנָה בְּשׁוּא נַח ¹⁴ ! שְׁתִּי: הַטַּעַם בַּעֲי"ן מַלְעִיל וּבְנִיקוּד קֶמֶץ לֹא דָגֵשׁ
בְּתִי"ו, הַקּוּרָא מַלְרַע אוֹ שִׁי"ן בִּפְתַח וּדְגֵשׁ בְּתִי"ו מִשְׁנָה מִשְׁמַעוֹת.
ח קֹוֹמָה ה' הַטַּעַם בַּמ"ם מַלְרַע ¹⁵

¹⁴ גם אם ימצאו ספרים המנקדים את הבי"ת בחטף פתח – אין להשגיח בהם. בשני מקומות במקרא בשווא נע. א. במדבר י לו רַבֵּבוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל: ב. מיכה ו ז בְּרַבֵּבוֹת נַחֲלֵי־שֶׁמֶן בְּכָל מְקוֹם אַחֵר הַשּׁוּא הוּא נַח, והמניע משתבש.

¹⁵ ככל הנראה הברת האל"ף בשם במילה הבאה משכה את הטעם במילה לפנייה למלרע.

ט הַיְשׁוּעָה יוֹד בְּשׁוּוֹא נח, וכן בכל מקום יוֹד אחרי ה"א הידיעה או וי"ו ההיפוך שלא נדגשה
סֵלָה: כאן הסמ"ך דגושה בגלל 'אתי מרחיק', בשני המקומות הקודמים במזמור – ללא דגש

מִזְמוֹר לְדָוִד בְּכִרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנֵו: הקדמת רש"י למזמור: הרצה לרשות לרסן בני
אגדה דלכז; רבותינו אמרו בתלמוד (ראה ברכות ז, ב): משאמר לו הנביא "הנני מקים עליך רעה
מתוך ביתך" (לפנינו: מביתך; שמואל ב, יב, יא), היה לבו סוער: שמא עבד או ממזר יקום עלי, שאינו
מרחם עלי? כיון שידע שבנו הוא, שמח. ומדכא אגדה (ראה שו"ט ג, ג): על שראה טכסיו קיימת,
שהיו עבדיו והכרתי והפלתי, שהם סנהדרין, מחזיקים אדנותו עליהם; כשאמר להם: "קומו
ונברחה... מפני אבשלום" (שמואל ב, טו, יד), מה כתיב שם? "כל אשר יבחר אדוני המלך הנה
עבדיך" (שם, טו); וכשכא מחנים, "ושובי בן נחש... ומכיר בן עמיאל... וברזילי הגלעדי" ילאו
לקראתו וכלכלוהו (ראה שמואל ב, יז, כז-כט).

ראב"ע: רצה הגאון רב סעדיה (רס"ג תהלים הקדמה ע' מח) לקשור כל המזמורים זה עם זה,
ואמר: אחר 'רגשו גוים' (תה' ב), כי יקרה להם כמקרה אבשלום (שמואל ב, יח, יד-טו).
ואין יכולת במפרש לקשור ככה. וזה המזמור הוא כתוב בספר הראשון, כי חמשה ספרים
הם; על כן אין לתמוה אם מצאנו בחמישי "בהיותו במערה תפלה" (תה' קמב, א), שהיה קודם
דבר אבשלום.

רד"ק אחרי הביאו את דברי חז"ל: ולפי דרך הפשט, כי המזמורים לא היו נקראים
'מזמורים' בשעת מעשה, אלא על שהיו מזמרים בהם בבית המקדש; וכן "בבוא דואג
האדומי ויגד לשאול" (תה' נב, ב); וכן "בבא הזפים" (תה' נד, ב); וכן "וישמרו את הבית להמיתו"
(תה' נט, א); וכן הנאמרים על לשון הגלות ועל חורבן ירושלם, כמו "מזמור לאסף אלהים באו
גוים בנחלתך" וגו' (תה' עט, א). וכלם הנאמרים על דוד, בשעת מעשה היה דוד בהם בסכנה;
אלא אחר שנצל מכלם - היו מזמורים כלם, ושבח והודאה לאל יתברך. והנאמרים על
הגלות - יהיו מזמורים בשוב הגלות. ואפשר, כי נסמך זה המזמור לאשר לפניו, לפי
שפלשתים באו על דוד לעורר על מלכותו ולהלחם עמו, וכן אבשלום בנו חשב לקחת
המלוכה מיד אביו ולהמיתו, והוא נצח הכל ונשאר במלכותו. ורבותינו ז"ל, שפרשוהו על
גוג ומגוג, אמרו (ברכות י, א): למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג?¹⁶ שאם
יאמר לך אדם: כלום יש עבד שמורד ברבו? אמור לו: כלום יש בן שמורד באביו? אלא
הוה; הכא נמי הוה.

הרב מלבי"ם: במזמור הזה נמצא ספור המעשה ממלחמת אבשלום מראש ועד סוף, נחלק
לג' חלקים, כל חלק מסיים במלת סלה.

ב ה' מֶה־רְבוּ צָרֵי רַבִּים קָמִים עָלַי: רש"י: בני אדם גדולים בתורה, גדולים בעושר, גדולים
בקומה; כגון שאול וילידי הרפה ודואג ואחיתופל (ראה שו"ט ג, ד).
ראב"ע: מה רבו - בלשון הקודש נופל על דבר נכבד ונבזה, כמו "מה רבו מעשיך" (תה'
קד, כד) - "מה אנוש כי תזכרנו" (תה' ח, ה); ובמקום הזה - לתמה. וישראל נחלקו בו לשלושה
חלקים: יש מהם 'צרים', כבני בנימין; ויש מהם קמים, והם בנו ועמשא¹⁷ וקרובים; ויש
אחרים, אומרים (להלן, ג) כי נפל ולא יוסיף קום.

¹⁶ בספר בראשית י יב כתוב מגוג ולא גוג; ביחזקאל לח ב מופיעים יחד בְּנֵי־אֲדָם שִׁים פְּלִיף אֶל־גּוֹג אֶרֶץ הַמְּגוֹג
¹⁷ עמשא מופיע לראשונה ברשימת אנשי אבשלום בשמואל ב יז כה וְאֶת־עֲמֶשָׂא שֵׁם אֲבִשְׁלוֹם תַּחַת יוֹאָב עַל־הַצָּבָא
וְעֲמֶשָׂא בְּרֵאשִׁי וְשֵׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרָאֵלִי אֲשֶׁר־בָּא אֶל־אֲבִיגַל בַּת־נָחָשׁ אֲחֻת צְרוּיָה אִם יוֹאָב:
בד"ה א ב טז מבואר שאביגל (או אביגיל בדברי הימים) וצרויה היו אחיות של דויד המלך בנות ישי.
בד"ה א יב יח כתוב שהיה נאמן לדויד עוד בימי נדודיו: וְרוּחַ לְבָשָׂה אֶת־עֲמֶשָׂא רֹאשׁ הַשְּׁלִישִׁים הַשְּׁלִישִׁים לְךָ דָּוִיד
וְעֲמָן בְּנֵי־יִשִׁי שְׁלֹם | שְׁלֹם לְךָ וְשְׁלֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וְיִקְבְּלֶם דָּוִיד וַיִּתְּנֶם בְּרָאשֵׁי הַגָּדוֹד:

רד"ק: כי אפלו בני נהפך לי לאויב, ועמשא בן אחותו (ראה ד"ה א,ב,טז-יז) היה עם אבשלום (ראה שמואל ב,יז,כה), ורוב ישראל שנטה לבבם אחרי אבשלום (ראה שמואל ב,טו,יב-יג); זהו טעם הכפל. **רבים קמים עלי** - וכלם היו קמים עליו ומתיעצים להלחם עמו; ושמע' בן גרא, שהעז פניו לחרפו ולסקל באבנים (ראה שמואל ב,טז,יז-יח).

ג **רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לִּי בְּאַלֹהִים סֵלָה**: רש"י: **אין ישועתה לו** - לפי קצב על חשך חיש. **אומרים לנפשי** - על נפשי.

ראב"ע: בעבור נפשי, כדרך "ואמר פרעה לבני ישראל" (שמ' יד,ג); "אמרי לי אחי הוא" (בר' כ,יג). **ישועתה** - הת"י סימן ללשון נקיבה דרך צחות, כמו "אימתה" (שמ' טו,טז); "בערתה" (תה' קכ,א). והזכיר על נפשי - 'לו', כמו "כל נפש שבעה" (בר' מו,כה).

ורבים יפרשו סלה - כמו 'לנצח', ואיננו נכון. ומתרגם ספר 'תהלות' לערלים אמר, כי מלת סלה אין לה טעם, רק היא לתקון טעם הנגזר, והעד, כי לא תמצא זאת המלה בכל המקרא כי אם בתפילת חבקוק שלשה (חב' ג,ג,ט,יג), שהיא כדרך תהלות: "על שגיונות" (שם, א) כמו "שגיון לדוד" (תה' ז,א); "למנצח בנגינות" (חב' ג,יט). והנה, איך יהיה פירוש סלה - לנצח, וכתוב "על מי מריבה סלה" (תה' פא,ח), ופעם אחת היתה? גם כתוב: "וקדוש מהר פארן סלה" (חב' ג,ג)! ויש אומרים, כי "סלה" שב אל "וקדוש". ועוד כתיב: "ערות יסוד עד צואר סלה" (שם, יג). והנכון, כי טעם סלה - כמו 'כן הוא', או 'ככה', ו'אמת הדבר', ו'נכון הוא'.

עיי' גם רד"ק ותרגום יונתן על חבקוק ג.

הרב מלבי"ם: **ורבים אומרים על נפשי מצד אושר הנפש, כי אין לו ישועתה באלהים מצד חטאו ומריו, בזה מסיים מאמר הא' במלת סלה.**

וכבר בארתי בפירוש שמואל, שהיו בין יועצי אבשלום שתי כתות, כת אחת שרצו להרגו כמו שהיה עצת אחיתופל, וזה הכת שאמרו שאין לו ישועה באלהים, וכת השנייה שרצו לקחת ממנו את המלכות לבד ושישאר בחיים כמו שהיה עצת חושי הארכי, והם הקמים עליו לבדו מצד מלכותו לא על נפשו להרגו.

ד **וְאַתָּה ה' מִגֵּן בְּעַדִּי כְבוֹדִי וּמִרְיִם רֵאשִׁי**: ראב"ע: **מגן** - שם, ואיננו פועל, כי היה ראוי להיותו על משקל "חגני מִיסָב" (יר' כא,ד) [בניקוד צירי]. וטעם **מגן** - שהוא לא בא במלחמה. וטעם **כבודי** - כי כל המנצח יש לו כבוד.

רד"ק: **ואתה ה' מגן בעדי** - הפך דבריהם, שאומרים שאין לי תקוה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. הם חושבים ואומרים כן, **ואתה תעשה עמי בהפך ותהיה מגן בעדי להצילני בעולם הזה ומגן כבודי לעולם הבא**. וה' כבודי הוא הנפש, כמו "ויגל כבודי" (תה' טז,ט); "למען יזמרך כבוד" (תה' ל,יג). ומגן שזכר, עומד במקום שנים: **מגן בעדי ומגן כבודי**. או פירוש **כבודי** - הפך הקלון שהיה לו בברחו. **ומרים ראשי** - שלא אבוש, ולא יפלו פני בפני אויבי, אלא אלך בקוממיות ובהרמת הראש; כשתצילני, יכירו וידעו כי אתה מחלת לי העון בזה העונש שתענישני.

אחרי שיואב הרג את אבשלום, מינה דויד את עמשא במקומו על הצבא, אבל זמן קצר אחר כך יואב רצח את עמשא, ונתמנה שוב על הצבא.

לפי חז"ל תלמוד בבלי סנהדרין מט א גם ליואב הייתה נטייה ללכת עם אבשלום, אלא שלא הלך.

ה קוֹלִי אֶל־תִּי אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מִהָר קִדְשׁוֹ סֵלָה: ראב"ע: קולי - והטעם: אני לא אבוא במלחמה, רק ארים קולי בתפילה. **מחר קדשו** - בעבור הארון שהיה בציון (ראה מלכים א,ח,א) נקרא 'הר הקודש'; וזה קודם דבר ארונה היבוס.

רד"ק: קולי אל ה' - שאקרא לו מצרה. ויעני - עבר במקום עתיד, כמו ויענני, וכמהו רבים. או הוא כמשמעו, כי בטוח היה בזה. או רוח הקדש הופיעה על לשונו כן; והוא הנכון, כי כבר פירשנו, כי ברוח הקדש נאמרו כל המזמורים, וברוב הנבואות נמצא שהוא מדבר עבר במקום עתיד, שהוא כאלו נעשה הדבר, כיון שנאמר ברוח הקדש. **מחר קדשו** - נוכל לפרש: מחר המוריה, אע"פ שלא היה עדין קדש; אולי קבלה היתה אצלם, כי שם יהיה בית המקדש. ומפני זה עלה דוד בברחו במעלה הזתים ומשם השתחוה לאל (ראה ש"ב טו,ל,לב), כי משם אדם רואה המקום ההוא. או פירוש **מחר קדשו** - מחר ציון, ששם היה הארון. או פירוש **מחר קדשו** - מן השמים, כמו "מי ישכון בהר קדשך" (תה' טו,א).

הרב מלבי"ם: קולי אל ה' אקרא, מזכיר בזה מה שסופר (שמואל ב ט"ז) שבעת ברח דוד מפני אבשלום לקחו הכהנים עמם את ארון הברית, ואמר המלך לעדוק השב את ארון האלהים העיר אם אמצא חן בעיני ה' והראני אותו ואת נוחו, כי בטח לבו שיענהו ה' מרחוק כמקורב, ועל זה אמר קולי אל ה' אקרא בכ"מ אשר אהיה, והוא יעני **מחר קדשו** מרחוק כמקורב. סלה סיום הענין.

ו אֲנִי שֹׁכְבֹתִי וְאֵי־שְׁנָה הִקְיָצוּתִי כִּי תִי יִסְמְכֵנִי: רש"י: לצי אטום צלגה ופחד. **הקיצותי** - מלגתי, כי צטחתי סח' יסמכני.

ראב"ע: לבדי אשכבה ואישן, בלילה שהיתה למחרת המלחמה. ויש אומרים, כי בנפול מזל האדם הוא דומה לישן, ובהתעורר המזל להיטיב לו - דומה למקיץ.

רד"ק: אני שכבתי ואישנה - שכבתי בבטח ואישן בשלום, כאדם שאין לו פחד. **והקיצותי** - ואינני נבהל כאדם הישן מתוך הצרה, שהוא נבהל בהקיצו, כי בעודו ישן יראה חלומות רעים כמו שחושב בלבו מפחדו. ולמה אני בוטח כל כך? כי ידעתי כי ה' יסמכני. או פירוש: כששכבתי ואישנה **והקיצותי**, ידעתי כי ה' יסמכני, כי כן ראיתי בחלומי. ובדרש (ש"ט ג,ז): **אני שכבתי** - מן הנבואה, ואישנה - מרוח הקדש, **הקיצותי** - על ידי חושי הארכי, כי ה' יסמכני - על ידי נתן הנביא. רוצה לומר, כי דוד - נסתלקה ממנו רוח הקדש מפני העצבון והפחד שהיה בו, ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה (ראה שבת ל,ב). וכשראה חושי הארכי (ראה שמואל ב,טו,לב ואי') - שמח בו, שידע שהוא יפר לו עצת אחיתופל, והקיץ ושרתה עליו רוח הקדש. ואמרו כי ה' יסמכני - על ידי נתן, שאמר לו: "גם ה' העביר חטאתך" (שמואל ב,יב,יג).

הרב מלבי"ם: אני שכבתי, מזכיר מה שסופר שם שאחיתופל יעץ לאבשלום שיבחר שנים עשר אלף איש וירדוף אחרי דוד בלילה בעוד שהוא ישן יגע ורפה ידים ויחריד את אנשיו ויכה את דוד לבדו, וחושי הארכי הפיר עצתו, ואמר שדוד לא יישן ולא ילין את העם, והיה עצתו שימתין אבשלום עד שיתאספו אליו כל ישראל וילחמו עם דוד ברוב עם, והכתוב מעיד שם שעצת אחיתופל היתה עצה טובה, כי אם היה עושה כן היה מוצא את דוד ישן ויעף והיה הורגו, רק שה' סבב זאת להפך את עצת אחיתופל להציל את דוד, ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויצו אל ביתו ויחנק, וחושי הודיע כל זאת לדוד וזה שכתוב ואני שכבתי ואישנה, רצה לומר באמת לא היה כמ"ש חושי הארכי שלא אישן בין העם רק אשמר מפני אבשלום, כי באמת שכבתי וגם ישנתי, ואם היה נעשה כעצת אחיתופל לא הייתי מקיץ עוד, כי הייתי נהרג בלילה הזאת. ובכל זאת **הקיצותי**, וזה היה כי ה' יסמכני במה שהפיר את עצת אחיתופל.

ז **לֹא־אִירָא מִרְבָּבוֹת עִם אֲשֶׁר סָכִיב נַשְׁתוּ עָלַי**: ראב"ע: **שתו עלי** - כמו "שת שְׁתוּ חֲשִׁעְרָה" (יש' כב, ז), כמו 'נלחמו'. ויש שפירשו: מלשון "שתות" (תה' יא, ג), והטעם: כמו 'רשתות', על מלת **סביב**.

רד"ק: כי כל ישראל היו עם אבשלום, לבד מאשר היו עם דוד בירושלם שיצאו עמו, ואותם שנאספו אליו אחר כן. **שתו עלי** - שתו מלחמתם עלי. או פירוש **שתו** - נלחמו, וכן "שת שְׁתוּ חֲשִׁעְרָה" (יש' כב, ז); "ישית בגאון גלִיך" (איוב לח, יא).

ח **קוֹמָה הוּא הוֹשִׁיעֲנִי אֱלֹהֵי כִי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבֵי לִחֵי שְׁנֵי רָשָׁעִים שְׁבָרָתָ**: רש"י: **כי הכית את כל אויבי לחי** - מכת בזיון הוא, כמה דלית אמר "יתן למכחו לחי" (איכה ג, ל); "בשבט יכו על הלחי" (מי' ד, יד). ומדכס אגדה (ראה שו"ט ג, ז): מכת הפה, כמה דלית אמר "ויצו אל ביתו ויחנק" (ש"ב יז, כג). **שני רשעים** - גבורתם.

ראב"ע: דע, כי שם הפועל הוא בכל פעל, עבר או עתיד, ואע"פ שאיננו פעמים כתוב; כמו "וברך ולא אשיבנה" (במ' כג, כ), והטעם: 'וברך ברכה'; וככה "וברוב יועצים" עצה "תקום" (מש' טו, כב); וככה **כי הכית את כל אויבי מכת לחי**. או תחסר אות בי"ת, כמו "הנמצא בית ה'" (מלכים ב, יב, יא); "כי ששת ימים" (שם' לא, יז); והנה הוא 'בלחי'.

רד"ק: **קומה** - הטעם מלדע, וכן כל 'קומה' שבזה הספר זולתי "וקומה בעזרתי" (תה' לה, ב), שהוא מלעיל. **כי הכית את כל אויבי** - פעמים רבות הושעתני והכית אויבי; כן תעשה עתה. או פירוש על זאת המלחמה, והוא כמו שפירשנו "ויענני מחר קדשו" (לעיל, ה). ופירוש **לחי** - בלחי, והוא מכת הבזיון; וכן **שני רשעים שברת** - והם אותם שהיו אומרים לטרפי; והוא על דרך "ואשברה מתלעות עול" (איוב כט, יז).

בעקבות הרד"ק יובאו כאן המקומות שבהם מופיע 'קומה' במקרא.

1. ספר במדבר פרק י פסוק לה: **קוֹמָה** | ה' וַיִּפְצֹץ אֶיִבָיִךְ וַיִּגְסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֵיךָ:
2. שופטים יח ט: וַיֹּאמְרוּ **קוֹמָה** וְנַעֲלָה עֲלֵיהֶם כִּי רָאִינוּ אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה טוֹבָה מְאֹד
3. ספר שמואל א ט כו: **קוֹמָה** וְאֶשְׁלַחְךָ וַיִּקֶם שָׁאוּל וַיֵּצֵאוּ שְׁנֵיהֶם הוּא וְשִׁמְוֵאל הַחוּצָה:
4. ספר ירמיהו פרק ב פסוק כז: וּבָעֵת רָעַתְם וַיֹּאמְרוּ **קוֹמָה** וְהוֹשִׁיעֲנוּ:
5. ירמיהו פרק מז טז: גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ **קוֹמָה** וְנִשְׁבָּה אֶל־עַמָּנוּ
6. תהלים ג ח: **קוֹמָה** ה' הוֹשִׁיעֲנִי אֱלֹהֵי כִי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבֵי לִחֵי שְׁנֵי רָשָׁעִים שְׁבָרָתָ:
7. תהלים פרק ז ז: **קוֹמָה** ה' בְּאַפְּךָ הִנָּשָׂא בְּעִבְרוֹת צוּרֵי וְעוֹרָה אֵלֵי מִשְׁפַּט צוֹיֹת:
8. ספר תהלים פרק ט פסוק כ: **קוֹמָה** ה' אֶל־יַעַז אֲנוּשׁ יִשְׁפָּטוּ גִוִּים עַל־פְּנֵיךָ:
9. ספר תהלים פרק י פסוק יב: **קוֹמָה** ה' אֶל נֶשֶׂא יָדֶךָ אֶל־תִּשְׁכַּח עֲנִיִּים עֲנִיִּים:
10. תהלים יז פסוק יג: **קוֹמָה** ה' קִדְמָה פָּנָיו הִכְרִיעָהוּ פִּלְטָה נַפְשִׁי מִרָשָׁע חֲרָבָךְ:
11. ספר תהלים פרק לה פסוק ב: הִחֲזַק מִגֵּן וְצַנָּה וְ**קוֹמָה** בְּעֶזְרָתִי:
12. ספר תהלים פרק מד פסוק כז: **קוֹמָה** עֲזֹרָתָה לָנוּ וּפָדָנוּ לְמַעַן חֲסִדְךָ:
13. תהלים עד פסוק כב: **קוֹמָה** אֱלֹהִים רִיבָה רִיבָךְ זָכֵר חֲרָפְתְּךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־הַיּוֹם:
14. תהלים פרק פב פסוק ח: **קוֹמָה** אֱלֹהִים שְׁפֹטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִּנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם:
15. ספר תהלים פרק קלב פסוק ח: **קוֹמָה** ה' לְמִנוּחַתְךָ אֲתָה וְאֶרֶן עֲזָךְ:
16. דברי הימים ב ו מא: וְעָתָה **קוֹמָה** ה' אֱלֹהִים לְנוּחַךְ אֲתָה וְאֶרֶן עֲזָךְ

ט **לִהּ הִישׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִּרְכַּתְךָ סֶלָה**: רש"י: **לה' חישועה וגו'** - עליו להושיע את עבדיו ועמו, ועל עמו מוטל לכבד ולהודות לו סלה.

תן לחכם ויחכם-עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: elivahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע
שם): <http://aspx.gilyonot/info.ladaat.www/>

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בעשאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ☺